

«Quan el còmic es converteix en literatura» de Sebastià Roig

Article guanyador del III Premi Aurora Díaz-Plaja, que atorga l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC), publicat l'any 2003.

Tothom coincideix a afirmar que la literatura del segle XX no seria la mateixa sense l'existència del cinema, una art ja centenària que va convulsionar el món i la societat. Però en paral·lel al cinema va sorgir una altra art, el còmic, no gens menyspreable. Com ha remarcat Joaquim Molas, “la gran originalitat del còmic resideix en el fet que literatura i dibuix no es juxtaposen per a explicar l'un a l'altra sinó que es fonen en una unitat indivisible. Les operacions de llegir i mirar són simultànies, i una perd el sentit sense l'altra”.

En menor escala que el cine, el còmic també va influir en la literatura. Com que Barcelona i València han produït tebeos de forma continuada, a casa nostra sempre hi ha hagut una certa predisposició a valorar la historieta. Fins i tot han sovintejat els escriptors, com Francesc Trabal, Àngel Ferran, Tísner o Pere Calders, que s'han desenvolupat amb èxit en el camp de l'humor gràfic.

Malgrat aquests antecedents, l'interès real dels escriptors per la historieta eclosionarà coincidint amb l'aparició de la Generació dels setanta. ¿Per què en aquell moment i no en un altre? L'explicació ens la dóna Terenci Moix en el llibre *Los comics, arte para el consumo y formar pop*. Segons Moix, “el còmic clàssic va ser, per al nen espanyol dels anys quaranta, el gran refugi en un món enfonsat en el pessimisme. El mateix que havien estat, deu anys enrere, per a l'americà mitjà de l'era de la Depressió. Per al nen dels anys cinquanta, el còmic autòcton ja serà com l'opi”.

A través de la King Features Syndicate, la mainada accedia a les creacions de dibuixants portentosos: Alex Raymond, Harold Foster, Ray Moore, Burne Hogarth i Milton Caniff. Herois com Flash Gordon, El Hombre Enmascarado (The Phantom) i Tazán van regnar en l'imaginari col·lectiu dels anys posteriors a la desfeta bèl·lica. Terenci Moix creu que aquests homes de paper i tinta van ser “una part essencial dels records d'infantesa dels nens de la postguerra, tan vitals com les ciutats per reconstruir, les restriccions de llum, les cartilles de racionament o l'estraperlo”.

¿És cert, això? Si repassem el llibre d'Oriol Pi de Cabanyes i Guillem Jordi Graells *La generació literària dels 70*, descobrirem que Jaume Fuster declara la seva predilecció pels quaderns de El Cachorro, Red Dixon i Diego Valor, mentre que Robert Saladrigas prefereix Flash Gordon i El Hombre Enmascarado. Fuster i Saladrigas no són excepcions. Enduts per la seva passió cap al mitjà, altres autors, com Josep Maria Benet i Jornet, voldran convertir-se en professionals del còmic. Benet i Jornet diu: “Abans de saber escriure ja feia dibuixets i havia arribat a presentar-los als de casa perquè me n'omplissin les bafarades. Sí, la meua primera aspiració era fer tebeos; m'apassionaven Dick Toro i El diablo de los mares”.

Víctor Mora també somiava ser ninotaire. Va publicar dibuixos a las revistes Pocholo, Historietas i El globo, però al final es passaria a la trinxera del guionatge. La seva incorporació al gremi va anar així. “El senyor Rafel González, director de l'Editorial Bruquera i antic periodista de La vanguardia, va veure

els meus còmics i va dir-me que els dibuixos no l'interessaven, però el guió sí. Quan va saber que jo n'era l'autor em va donar feina l'endemà mateix”.

Quim Monzó també va festejar amb la historieta. “Vaig arribar a publicar-ne en alguna revista underground, però mai amb la pretensió de dedicar-m'hi. Els còmics eren una mica el meu plaer ocult, el violí d'Ingres”. La situació peculiar de Monzó, a cavall de dues generacions –“sóc el més jovenet dels escriptors dels setanta i el més iaio dels noranta”-, li comportaria una referents gràfics ben diferents dels de Víctor Mora o Robert Saladrigas. “M'agradaven molt els còmics del Rollo Enmarcado. Em fascinaven els primers treballs de Mariscal, protagonitzats pels Garriris. Reflectien un imaginari molt comú d'aquella època. Te'ls llegies i deies: són tan lògics!”.

Però sens dubte, el veritable instigador de la revaloració del còmic va ser Terenci Moix. Divulgador d'un bon nombre d'innovacions estètiques. Moix va revolucionar el panorama escrivint un dels primers manuals teòrics sobre el gènere. L'invent, titulat Los comics, arte para el consumo y formas pop, es va presentar amb tots els honors l'11 de novembre de 1968, a la Cova del Drac de Barcelona.

Tot i que des de les pàgines de Destino, J.L. Guarner qualificaria el llibre com “el primer intent coherent que s'ha fet a Espanya per apreciar amb justesa aquesta nova forma d'expressió gràfica”, el volum va generar molta polèmica. Moix va ser qualificat d'intrusista pels crítics habituals del medi i, des de la revista Oriframa, el poeta Miquel Martí i Pol va carregar contra l'emergent bum del còmic.

Però per molt greu que sabés a Martí i Pol, el llibre de Moix era un signe dels temps. De manera quasi instantània, Lumen editava Apocalípticos e integrados ante la cultura de masas, d'Umberto Eco; Edicions 62 publicaria Charlie Brown en català; i Editorial Tàber faria una antologia de dibuixants del Papitu, seleccionada per Joan Perucho i prologada per Sebastià Gasch. Com a rerafons general, hi havia l'ebullició del pop art, moviment consolidat el 1961, i l'existència de revistes infantils com Cavall fort (1962), que havien apostat per una gran presència de la historieta.

Tot aquest batibull va provocar que la influència dels còmics s'estengués per l'obra de la generació dels setanta. Després d'això, les noves tongades d'escriptors incorporarien amb normalitat les referències tebeístiques als diversos gèneres literaris. Ho podem veure en els tres apartats següents:

1. ELS CÒMICS PUGEN A L'ESCENARI.

Josep Maria Benet i Jornet (Barcelona, 1940) és el pare de l'espectacle musical Supertot. Aquest va ser estrenat el 10 de novembre de 1974, al Teatre Romea, dirigit per Francesc Alborch. Tot i que la proposta s'inspirava en el món i l'estètica dels tebeos, l'escena catalana ja havia viscut un precedent molts anys abans. Es tractava d'una obra juvenil basada en Les aventures de Jan i Trencapins, unes conegudes historietes de Peyo. L'Aula de Teatre de la Institució Montserrat l'havia presentat al Teatre Romea, el novembre de 1968.

Supertot, doncs, no era un cas exactament aïllat. De fet, poc abans de la seva estrena, Terenci Moix havia debutat com a dramaturg amb un producte molt proper: Tartan dels micos contra l'estreta de l'Ensanche. En aquesta peça destinada als adults, se satiritzava la petita burgesia catalana del moment. Moix hi distorsionava a plaer la figura de Tarzan, el senyor de la jungla creat per Edgar Rice Burroughs l'any 1911. Convertit en mite pel cinema, l'home mico també havia tingut una brillant adaptació als còmics, l'any 1929, de la mà magistral de Harold Foster. I l'obra terenciana, d'alguna manera, estava en deute amb tot plegat.

Durant el procés creatiu de Supertot, Benet i Jornet es va inspirar en les figures de Superman i el Capità Marvel. Malgrat el distanciament irònic de l'autor, l'obra era molt respectuosa, ja que Supertot era un homenatge als tebeos que li havien alegrat la infantesa. Aquest afecte, aquest respecte cap als

materials usats, el dramaturg el va deixar clar des d'un principi: "Si he recorregut al món del còmic o al món del tecnicolor i el cartró pedra –deia- no ha estat mai amb un sentiment de desdeny i de superioritat respecte d'ells, i amb les ganes que el públic caigués en les seves "trampes" mentre jo em "salvava" amb algun detall d'ironia múrria, fent l'ullet a l'entès que també veuria la funció. Res d'això; jo he cregut en aquests gèneres i m'hi he emmerdat amb totes les ganes. M'agraden els tebeos i m'agraden el tecnicolor i el cartró pedra".

Content amb els resultats obtinguts, el dramaturg es va embranchar en una nova historieta teatral i la va titular Helena a l'illa del baró Zodíac. L'obra era estrenada el 13 de desembre de 1975 a l'Aliança del Poble Nou, dirigida per Sergi Schaaf. Aquest cop, l'argument s'allunyava del món superheroic i s'endinsava en les trames d'espionatge, amb alguna reminiscència jamesbondiana. L'argument relata com Helena i el seu pare, el professor Prats, viatgen en un transatlàntic comandat per capità John. Al mig de la ruta, el vaixell és enfonsat i els protagonistes van a parar a una illa desconeguda, que resulta ser una estructura artificial: la base del megalòman baró Zodíac.

Quins eren els referents historietístics d'aquesta obra? Segons desvetlla l'autor, "l'illa fabulosa, autotransportable, amb una meitat superior camaleònica que amaga els ingenis amenaçants de la meitat inferior, em va ser inspirada pel record d'una de les aventures de Flash Gordon". Efectivament, Benet i Jornet va calcar l'illa mecanitzada de les tires gordonianes que, aleshores, dibuixava Dan Barry. El nom del dolent, Baró Zodíac, va ser extret d'una sèrie poc coneguda del dibuixant Burne Hogarth titulada Drago. La protagonitzava un gautxo musculós que, en una Pampa imaginària, lluitava contra el malèvol Baró Zodíac, símbol de les tenebres.

El repàs de la dramaturgia vinculada al còmic quedaria coix si no esmentéssim la producció teatral de dos degans de la nostra historieta: Josep Escobar (Barcelona, 1908-1994) i Joaquim Muntanyola (Barcelona, 1915). Escobar, pare de les criatures tan famoses com Zipi y Zape i Carpanta, va escriure les obres Assaig general, A dos quarts de set, reptre i L'altra cara de la lluna, que van ser representades per companyies d'aficionats.

Més sort van tenir les comèdies costumbristes de Muntanyola, el qual va debutar durant la dècada dels seixanta amb En Baldiri de la Costa: l'èxit massiu d'aquesta peça acabaria generant un film. Animat per la resposta del públic, el ninotaire va escriure altres obres com Ja tenim 600, El meu marit té pa a l'ull o Ronyons de recanvi, que van ser representades a Barcelona i arreu de Catalunya.

Muntañola recorda que la crítica teatral el va tractar bé. "Sobretot, al començament. Tinc una crítica de Marsillach pare, fantàstica. Però com que a les meves obres hi assistia tanta gent, al final ja em tractaven d'autor popular". Com ha passat amb altres facetes seves, el dibuixant es va implicar a fons en les comèdies fins que un dia, gairebé sense avisar, les va deixar per sempre. "Necessitava un tipus d'actor que em defensés la comèdia, perquè tot el text es recolzava en un personatge determinat. En no trobar cap actor idoni, vaig deixar d'escriure. De fet, no em sentia massa bé en el món del teatre. Jo he estat un treballador de laboratori, molt de casa, i no m'agradava haver de convertir-me en un personatge públic, que sortia a l'escenari i donava les gràcies al públic. Vaig ser un dramaturg força atípic, aquesta és la veritat".

2. ELS CÒMICS INSPIREN ELS POETES.

El títol d'aquesta secció sembla poc versemblant, però és real. Els protagonistes del tebeos han començat a introduir-se a les pàgines sagrades de la poesia. Les muses d'alguns escriptors ja no es diuen Beatriu o Carmesina. Tenen noms molt més prosaics i, de vegades, ni tan sols són humans: són ratolins, ànecs i gossos.

David Jou (Sitges, 1953) és un poeta força especial: catedràtic de física teòrica, dedica versos a les vaques boges, els films d'èxit i els herois del còmic. L'aparició del seu volum antològic *L'èxtasi i el càlcul* no pot passar per alt als lectors de tebeos. En la secció anomenada *Bestiari* trobem l'apartat "Quatre animals esdevinguts personatges" on homenatja el gos Milú –l'acompanyant fidel de Tintín-, l'ànec Donald, el gat Tom i el ratolí Jerry.

De petit, Jou devorava amb afany les revistes amb les creacions de Walt Disney. "Seguia amb freqüència la revista de Donald i els seus companys. Per això, la notícia de la mort de Disney fou una indicació colpidora que aquell món infantil ja se m'havia acabat". L'escriptor prefereix l'ànec Donald – un perdedor constant- a Mickey Mouse, l'emblema de l'imperi disneyà. "Donald em sembla menys mestretites, més vital. No se sent obligat a ser contínuament alegre i enginyós. A més, amb ell, els seus tres nebots tenien una llibertat gairebé absoluta de fer el que volguessin". Aquesta predilecció pels losers també es posa de manifest en el poema de Tom i Jerry, on es posiciona a favor del gat: "Tom té un punt d'ingenuïtat que el ratolí no té. En Jerry, predomina l'astúcia i la malícia. En Tom, la mala intenció sempre és contrarestada per resultat deficient. En altres paraules, en les accions de Tom hi ha una certa manifestació de compensació que em sembla més justa que els èxits continus d'en Jerry".

L'escriptor va patir un terrabastall el dia que va descobrir l'existència de Tintín. Tenia set anys i estava malalt quan li van regalar el primer àlbum d'Hergé. Es tractava de *Objectiu: la lluna*. "Em van impressionar el sentit d'aventura, la imaginació, l'atractiu d'una gran base secreta entre les muntanyes, l'ambició de l'empresa... De seguida vaig demanar la segona part de la historieta. Volia saber què havia passat amb els personatges, que deixem tot just llançats a l'espai...". Amb el temps, Jou va devorar la col·lecció sencera de Tintín. "M'agraden molt *El cranc de les pinces d'or* i *Els cigars del faraó*, sobretot per la presència del desert, que és un món pel qual sento una gran atracció. I *La Illa negra*. I les aigües clares de *El tresor de Rackam el roig* i *El secret de l'Unicorn*".

Per sort nostra, Jou no és un cas únic. Fa poc s'ha publicat un altre llibre que vincula els tebeos amb les arts poètiques. Es tracta de *Ningú*, petit de Melcion Mateu (Barcelona, 1971). El recull s'inspira en la meravellosa sèrie *Little Nemo in Slumberland*, de Winsor McCay, apareguda el 1905 al dominical del *New York Herald*. McCay dibuixava aventures de caire oníric, en unes vinyetes colossals, plenes d'art nouveau i fantasia, que presagiaven les futures propostes del surrealisme. El petit Nemo vivia malsons i tràngols excitants en el món dels somnis; però cadascun dels seus viatges s'acabava de forma idèntica: interromput a l'últim requadre, on Nemo es despertava angoixadíssim. A partir d'aquest personatge, Melcion Mateu explora els viaranys màgics i foscos de la infantesa i el trànsit lent cap a la racionalitat adulta.

3. ELS CÒMICS FAN AMENA LA NARRATIVA.

Les literatures juvenil i adulta són un terreny idoni per a jugar amb els elements historietístics. Ens ho demostra un dels pesos pesants d'aquest camp: Víctor Mora (Barcelona, 1931), un narrador prolífic que ha produït una quantitat desmesurada de guions de còmic. Del seu talent han sorgit serials tan exitosos com *El capitán Trueno*, *El Jabato*, *Dani Futuro* o *El corsario de hierro*.

Mora va treballar molts anys per a la totpoderosa Editorial Bruguera. Aquesta etapa de guionista accelerat queda ben reflectida a la novel·la *El tramvia blau*, on també denuncia la repressió i la violència imposades pel franquisme. En el llibre, l'alter ego de Mora es Lluís Martí, un jove de vint-i-pocs anys amb inquietuds literàries. Ofegat per l'ambient opressiu, Martí intenta sobreviure treballant en una editorial rònega, dirigida per la despòtica senyoreta Cabot. Allí, mentre vigila qui embussa els lavabos, basteix els guions de la sèrie *Capitán Espacio*. Malgrat l'èxit aconseguit entre els lectors, els seus drets laborals, com els de la resta de treballadors, són brutalment ignorats. L'autor descriu amb encert el funcionament intern de l'editorial, amanint-lo amb una galeria de personatges que oscil·len entre els

xivatos, els vividors i els talents incompresos. La novel·la és imprescindible per aficionats i historiadors del còmic, ja que també funciona com un roman á clef.

La creació tebeística més important de Mora va ser El capitán Trueno, nascuda el 1956 d'una col·laboració amb el dibuixant Ambrós. Les aventures setmanals d'aquest cavaller errant eren un prodigi d'imaginació, ritme, idealisme i petits gags. Cada episodi és una allau de bones idees. ¿Seria possible la translació d'un heroi similar al mitjà novel·lístic? El mateix Mora ens dóna la resposta amb el cicle de llibres Cor d'Acer, protagonitzats per un almogàver coratjós. Títols com La dama de la gàbia de ferro, L'ogre dels Carpats i El castell de Lava Negra no decebran els seus seguidors.

Andreu Martín (Barcelona, 1949) també va treballar molts anys de guionista a Can Bruguera. Feia seguir el detectiu Sir Tim O'Theo, dibuixat per Raf, amb l'adaptació de novel·les per la col·lecció Joyas literarias juveniles. Ara, amb el seu company Jaume Ribera (Sabadell, 1953), ha endegat la sèrie juvenil El clan dels marcians, on passa revista als móns de la ciència-ficció, els tebeos i la literatura pulp.

La idea original va ser concebuda, molts anys enrere, per a ser desenvolupada en còmic. Però la vida fa moltes voltes i, al final, el producte ha nascut en forma de llibres, amb il·lustracions de Max. El seu protagonista és Martí de Mart, dibuixant d'una popular superheroïna, La Venus Emmascarada; però sota aquesta aparença d'artista es camufla un extraterrestre, procedent del planeta Elk. La seva missió consisteix a salvar la Terra dels perillosos Destructors, una raça malvada i violenta, ajudat per quatre nois. Els títols El secret de l'astrònom, La piràmide falsa, L'home dels Fritongs, Rentat de cervell i el recent El gas de la ximpleria prometen estones de diversió als lectors.

Els contes de Quim Monzó (Barcelona, 1952) són un altre bon lloc per anar-hi a buscar referències comiqueres. Relats com "La fauna" i "La micologia" (El perquè de tot plegat), "L'accident" (El millor dels móns), "La creació" (Uf, va dir ell) o "Thomson, Braun, Corberó, Philisahve" (Olivetti, Moulinex, Chaffoteaux et Maury) tenen l'origen en temes habituals dels tebeos o els dibuixos animats. El mateix es pot dir d'algunes narracions de Sergi Pàmies (París, 1960): els textos d'Infecció, per exemple, oscil·len entre la quotidianitat i l'absurd, igual que els relats urbans de revistes com El Vibora o Cairo. I l'inici de la novel·la L'instint sembla protagonitzat per algun dels caçadors ineptes que Coll i Benejam treien sovint del TBO.

Òscar Pàmies (Barcelona, 1961) és un altre contista fascinat per les vinyetes. El seu recull 72 illes no s'està de retre homenatges subversius a sèries tan conegudes com Els fabulosos Freak Brothers, de Gibert Shleton; El corsario de hierro, d'Ambrós i Víctor Mora; o Mortadel·lo i Filemó, de Francisco Ibañez, del qual s'atreveix a reelaborar l'aventura El sulfato atómico. A Pàmies, el que l'atrau més del còmic "és que s'hi respira un ambient sa, políticament incorrecte, i una manca absoluta de pretensions grandiloqüents. Vaig incloure llibres de còmic i dibuixos animats a 72 illes per un exercici de justícia, perquè no hi ha arts de primera categoria o de segona".

L'escriptor Manel Zabala (Barcelona, 1968), autor dels celebrats volums ieu sabi un conte... i Massa cafè, és d'un parer similar. Zabala és un faulista contemporani que, en comptes de publicar a la Bernat Metge, quedaria magnífic en una publicació underground: per les seves pàgines desfilen onomatopeies, conills disneyans, Mazinger Z i rates pinyades extretes de l'àlbum El Licantropunk, de Max. L'escriptor admet aquests ascendents. "Els tebeos m'interessen moltíssim... El còmic de vegades s'entén com una activitat marginal, però crec que la gent que el fa no ho és gens: força ninotaires viuen més bé que la majoria d'escriptors. Les historietes són una font literària que molts cops la gent no consulta; bona part de la nostra literatura viu al marge del còmic".

Finalment, la influència creixent dels manga japonesos s'ha de tenir en compte com una nova font d'inspiració; fins i tot en el cas de narradors tan bregats com Pep Albanell (Vic, 1945). Un dia, mentre veia Bola de drac, la famosa sèrie d'Akira Toriyama, se li va acudir l'argument per a la novel·la curta

El superheroi de la tele. “El meu llibre –assegura- intenta explicar que una cosa és el món real i un altra la fantasia. Bola de drac també transmet aquest missatge amb una magnificació irònica, una ridiculització gairebé exasperada de la violència i la irrealitat dels personatges”. Molt abans que Albanell, Joan Jesús Pla (Artana, 1942) ja s’havia deixat temptar per Son Goku a la novel·la Els enemics de Bola de drac. Cal suposar que, ben aviat, les noves lletres d’autors incorporaran als seus textos les troballes dels ninotaires nipons. El temps s’encarregarà de dir-nos-ho.

Roig, Sebastià a *Item*, num. 34, maig del 2003.

Si voleu consultar aquesta publicació adreceu-vos a aelc@escriptors.cat.